

Národní třída a budovy v ní zbořené v roce 1966

JAN MUK ml.

Národní třída, jedna z nejrušnějších tepen současné Prahy, je organickou součástí půdorysu obou pražských měst. Přesto její místo v souboru pražských ulic je výjimečné, neboť jako uliční prostor vznikala poměrně pozdě. Původní příkop staroměstského opevnění s hradbami a parkánem, za kterým císař Karel IV. založil roku 1348 Nové Město, byl až do osmnáctého století skutečnou překážkou, která oddělovala dvě samostatná města. Ke zrušení příkopů nedošlo ani na rozkaz Karla IV., ani později v roce 1518 při dalším pokusu o spojení obou pražských měst. Na novoměstské straně vznikaly již v gotice a renesanci domy, které shlížely do příkopu, byla zde periférie obou měst, kde nebývalo vždy bezpečné pobývat. Zprávy o dopravních nehodách, při nichž kočár i se šestisspěřím nejednou spadl do příkopu, nám o těchto poměrech podávají svědectví nad jiné poučné a s odstupem doby, v kontrastu k poměrům současným, i zajímavé. Větší palácové komplexy vznikaly v ulicích přilehlých k příkopům, v Panské na východní straně a v Mikulandské v části západní. Uzavřená severní strana příkopů, v baroku ještě na mnoha místech s hradbami, měla zástavbu nízkou, často pavilónovitého charakteru. Větší domy vznikaly pouze při vyústění staroměstských ulic. Radikální změna začala se projevovat od roku 1781, v souvislosti s počátkem přerůstání města ve výrobní centrum období kapitalismu. Tehdy byl příkop zasypán. Široká ulice, která vznik-

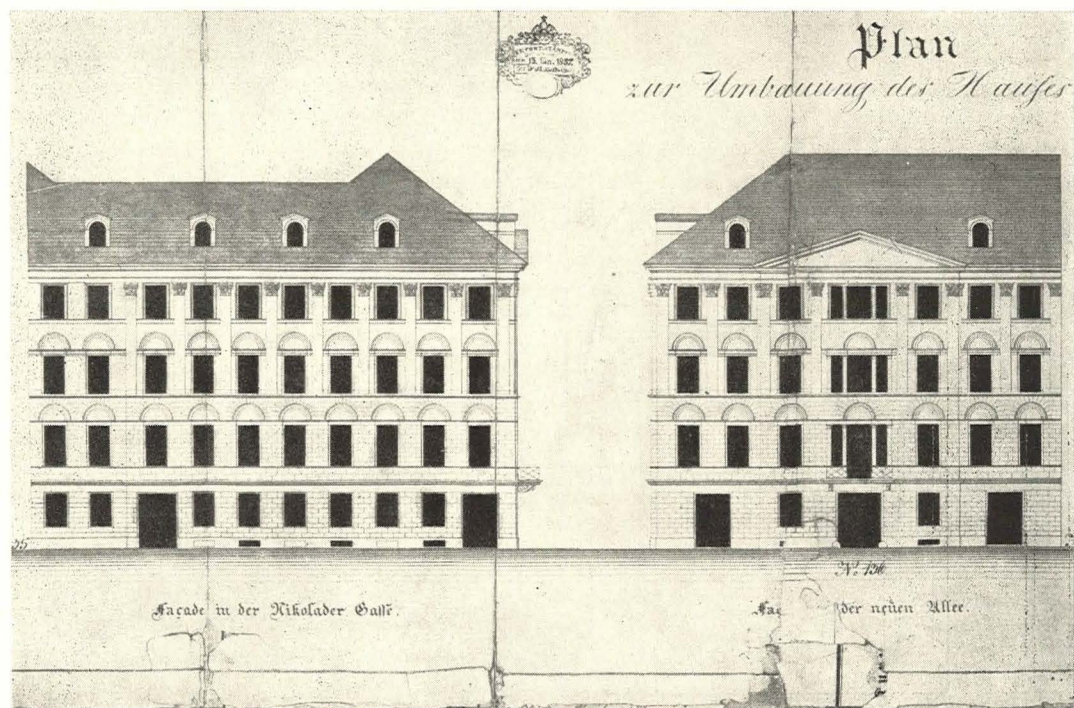
la na místě překážky, se stala naopak spojujícím článkem obou měst a musela se novému životu přizpůsobit. Od té doby do dneška zde dochází z historického hlediska k rychlému stavebnímu vývoji, v němž jsou domy daleko rychleji než v jiných částech města nahrazovány novostavbami nebo zcela přestavovány.

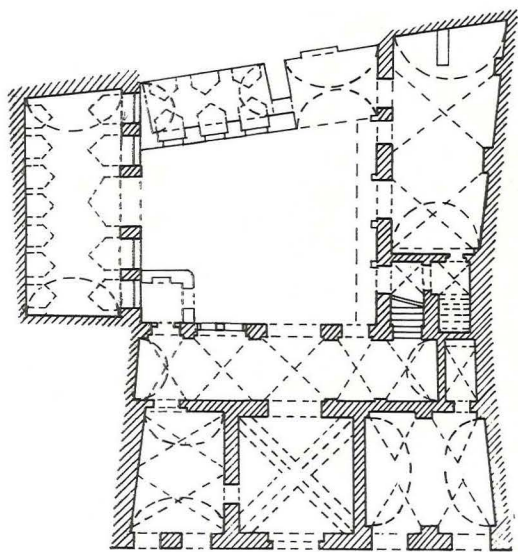
V roce 1781 byly vysázeny středem ulice kaštanové aleje, podle kterých byla ulice nazvána Nové aleje, na rozdíl od starších alejí v místě dnešní ulice Na příkopě. V jejich stínu byly osazeny mramorové lavičky. Prostor, v starších uličních prostorech Prahy zcela neobvyklý, doplnily v roce 1797 na obou koncích kamenné klasicistní kašny. Návštěvníci, obdivující Prahu, jejichž pozornosti se těší i nově vzniklá ulice, se ubytovávají právě zde v nově vybudovaném Platejzu. Řešení prostoru však není na dlouho dobu definitivní. V letech 1839—41 je budován Řetězový most přes Vltavu, technická novinka evropské úrovně. Mostem je komunikačně připojena nově vzniklá předměstská čtvrť Smíchov. Skoro současně počínají mizet vlastní aleje, které už pokročilým požadkům nevyhovují. V roce 1859 existují již pouze mezi dnešní Jungmannovou a Vladislavovou ulicí. Proslulé korzo se počíná přelévat na nově budované nábreží. Po stranách vozovky vyrůstají většinou činžovní domy. Topografická dobová literatura vedle lítosti nad mizejícími alejemi zaznamenává zvýšení hladiny zástavby a pronikání nových slohových podnětů.

*Domy čp. 136 a 137/II
na Národní třídě.
Snímek neznámého autora
z počátku století před
novodobou úpravou*

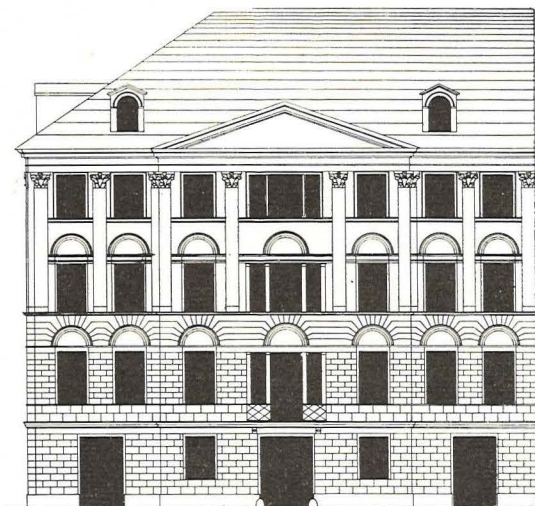

Plán průčelí domu čp. 136/II od stavitele J. Frenzla z roku 1836 (Snímek VI. Uher)

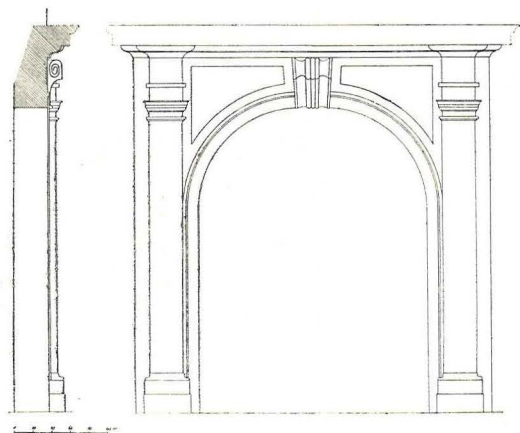

*Přízemí domu čp. 137/II. Zdivo barokní dispozice
šrafováno
(Kresba J. Muk ml.)*

*Návrh průčelí domu čp. 136/II
Jana Frenzla z roku 1837
(podle původního plánu kreslil J. Muk)*

*Raně barokní portál paláce odkrytý
při bourání objektu čp. 137/II v roce 1966
(Kresba J. Muk ml.)*

V roce 1848 je přestavován a zvýšen palác Šlikův čp. 61 o třetí patro a jeho průčelí nově upraveno ve slohu anglické gotiky. Skoro současně je rovněž přebudován na třípatrový i palác hraběte Wallise čp. 138, v místě dnešního paláce Dunaj. V jeho blízkosti vznikl v roce 1836 dům čp. 136, také již o třech patrech. V letech 1858—61 vznikl na místě pouze 70 let starého domu dnešní vodárenský dům, původně policejní ředitelství. Současně vznikají dnes všeobecně známé a významné stavby Ullmannovy, Česká spořitelna, palác Lažanských (1861—63) a činžovní dům na nároží Perlové ulice. Vyvrcholením je zbudování Národního divadla. Dvacáté století přináší prozatím další ústupky architektury Národní třídy především dopravě. Již na počátku století je kvůli tramvajové dopravě zbořen dům na západním nároží Spálené ulice. Vznikají loubí v paláci Metro i v protějším barokním Kaňkově domě. V letech 1928—30 vznikl na místě paláce hraběte Wallise palác Dunaj, který ustoupil uliční čáře. Tyto poslední úpravy vrhly pěší a částečně i automobilový dopravní proud do boků domů čp. 136 a 137, které byly v roce 1966 zbořeny.

Složitá vývojová situace objektů Národní třídy opravňovala k tvrzení, že oba domy doplní poznání historické zástavby Národní třídy. To plně potvrdily průzkumy. Ukázalo se, že monstrózní dům čp. 136, dříve sídlo Svazu záložníků, i jeho soused, zapomenutý palác rodu Vratislavů z Mitrovic, známý pro průměrného Pražana spíše restaurací U Varousů, oba vždy unikající pozornosti literatury, byly hodny povšimnutí.

Povrchový průzkum domu čp. 137, provedený v roce 1959 a hloubkový průzkum obou objektů během bourání, potvrdily nesporné historické a uměleckohistorické

hodnoty. Nárožní dům čp. 136 se vnějším vzezřením řadil mezi bezvýznamné stavby osmdesátých let minulého století, na jejichž průčelí se koncentrovalo bez omezení, pouze ve snaze po okázalosti, klasicizující tvarosloví neorenesance. Z architektonického hlediska nevynikal ani půdorys domu, prozrazující svými klenbami výstavbu devatenáctého století ve dvou etapách, baroku a patrně i renesanci. Sklepy s kamennými klenbami, půdorysně nesouhlasící s přízemím, naznačovaly, že jsou patrně ještě gotické a renesanční, že náležely několika kdysi samostatným domům, které se při Národní třídě nacházely v ustoupené uliční čáře. K poznání domu přispěl významně zachovaný plán stavitele Jana Frenzla z roku 1837, podle něhož byl dům skutečně postaven. Tehdy také došlo ke zmíněné již regulaci uliční čáry. Ze starších domů bylo ponecháno podle plánu zadní křídlo a část zdiva. Jak prokázal průzkum, rozsah bouracích prací byl omezen, zachovala se i hloubková zeď s přilehlou renesanční klenbou. Na vnějším líci zdi bylo zaznamenáno po odstranění přistaveného traktu v prvním patře renesanční sgrafito. Pro nás nejvýznamnější je však návrh průčelí. Autor užil běžných prvků klasicistní kompozice, je však již zřejmá rozpornost jejich aplikace na netradiční čtyřpodlažní budovu. Zachování proporcí klasicistních pilastrů vysokého řádu si vynutilo rozvedení bosáže, tradičně zhmotňující sokl budovy, i na první patro. Zdůraznění středu sdruženými okny, jakož i tympanon a polokruhové slepé arkády nad okny pater, lze spíše označit již jen ze nezbytné rekvizity této hry tvarů, jedné z posledních, které se ještě snažily o originalitu, neboť vzápětí se již stává v architektonické tvorbě otázka „v jakém slohu stavět“ všeobecným problémem. Snaha po původnosti i kultivovaná aplikace článků

dodává Frenzlovu projektu na absolutní hodnotě. Jestliže se dům od tradiční výstavby liší výškou, je i náplň rozdílná od šlechtických palácových křídel. Jak ukazuje plán, byly v každém patře umístěny vždy byty, včetně kuchyní a spíží. Nešlo tedy již o palác, který by odpovídal postavení stavebníka hraběte Deyma, významného politického činitele doby kolem roku 1848, ale o činžovní dům.

Při srovnání s ostatní současnou tvorbou zjišťujeme, že existuje dnes již jen velmi málo analogií k studovanému průčelí, ač některé by bylo možno zjistit na snímcích zbořených pražských objektů. Především je až nápadná podobnost s budovou staroměstských Kotců, kde bylo užito téhož schématu. Průčelí Deymova domu si lze snadno představit podsunutím dalšího, čtvrtého podlaží pod průčelí přízemí Kotců. Podobnost jde tak daleko, že i například zábradlí balkónu na Kotcích se shoduje s návrhem zábradlí Deymova domu. Obě průčelí jsou běžným dobovým projevem, lze však přesto vyslovit oprávněnou domněnku, že tvůrcem původního návrhu klasicistních Kotců byl snad rovněž stavitel Frenzl. Jeho postavení i autorství divadla na Koňském trhu v roce 1851 dokazuje jeho dobový věhlas a účast na veřejných stavbách. Hmota i okenní rozvrh se až na malé výjimky zachovaly až do zboření. Pouze povrch průčelí byl v roce 1882 změněn.

Bohatší minulost měl sousední dům, bývalý Mitrovický palác. Jeho sklepy s gotickým portálem prozrazovaly bezpečně gotický původ. Část nad terénem obsahovala vlevo při ulici pozdně renesanční klenbu, dispozici však raně barokní, navzdory klasicistní úpravě průčelí z doby před polovinou minulého století. Příčný dvoutrakt, v přízemí se symetrickými arkádami při dvoře, vychází z dobové dispozice zámku, z něhož zde bylo užito jenom vstupní křídlo. Během bourání byl odkryt vjezdový raně barokní portál edikulového typu, který byl však tak poničen, že nebylo únosné jej přenášet. Z architektonického hlediska byl blízký portálům paláců Kinských čp. 1002/II v Hyberské ulici nebo Kolowratského čp. 177/III na Pětikostelním náměstí, v obou případech z doby kolem roku 1700. Posledně jmenovaný palác je možno uvést i jako jednu z pražských analogií půdorysu. Barokní dispozici náležela i boční křídla, zatímco zadní křídlo vzniklo až po roce 1815. Dodatečně bylo zřejmě zvýšeno i druhé patro, původně nižší. Díky tomu se zachovaly v půdním prostoru barokní komínové hlavy. Za pozornost stály i fragmenty barokních a klasicistních maleb, zachované na parapetech v prvním patře. Stavebníkem paláce byl některý člen rodu Vratislavů z Mitrovic nebo Kinských, přesnější zjištění však nebylo možno prozatím učinit.